

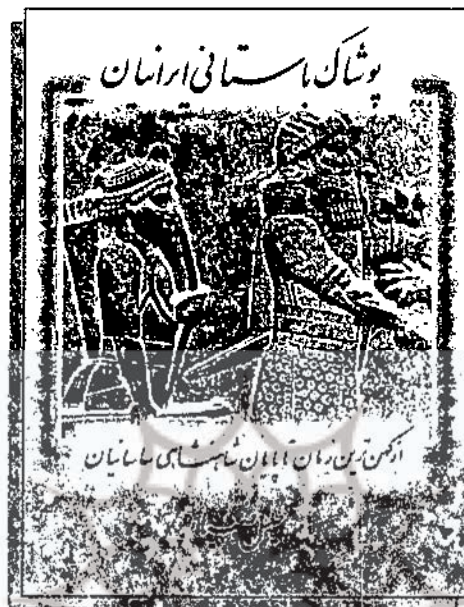
پوشاک باستانی ایرانیان

● حسین یاوری

■ پوشاک باستانی ایرانیان

(از کهن‌ترین زمان تا پایان شاهنشاهی ساسانیان)

■ نوشته: شادروان استاد جلیل ضیاءپور

به حساب می‌آید) پرداخته شده و در هر مورد به قدر کفایت و استیبا کافی خواننده، تصویر و طرح ارائه شده است.

بر مبنای نظر نویسنده، کتاب البسه و پوشاک مردم ایران از نظر جنسیت در دوره‌های ماد و هخامنشی تفکیک نشده بود و تفکیک لباس از دوره اشکانی آغاز می‌شود به گونه‌ای که از دوره مذکور برای مردان و زنان، لباس‌های ویژه و جداگانه‌ای طراحی و ارائه شده است. بر اساس نظرات وی پوشاک باستانی ایرانیان، در دوره مادها، دارای ۵ نوع کلاه نمدی به نام «تیار»، یک نوع پیراهن (که دارای سه جور یقه بوده است)، یک نوع شلوار، یک نوع کفش، کمربندی چرمی به همراه جبه و شل بوده‌اند و از کماندان و کمان، قمه، نیزه و برخی تجهیزات دیگر نیز استفاده می‌کردند. و اینکه قوم ماد، دارای تزییناتی چون گوشواره‌های حلقه‌ای، دستبند و گردنبند هم بوده‌اند.

ضیاءپور، لباس و پوشاک هخامنشیان (= پارسیان) را مشتمل بر ۸ نوع کلاه عمدتاً از جنس نمد، یک نوع بالاپوش (شبه شل)، دو نوع دامن - که به دامن یک راسته چین و دو راسته چین معروف است - دو نوع کفش و کمربندی چرمی می‌داند و از رنگ ارغوانی به عنوان رنگ محبوب دوران قدیم بویژه در دوره‌های ماد و هخامنشی یاد می‌کند. وی به نقل از «سرپرسی سایکس» در رابطه با لباس و سلاح پارسیان ذکر می‌کند

بی‌شک در میان صاحب‌نظران و پژوهشگران لباس و پوشاک در ایران، زنده یاد استاد جلیل ضیاءپور موقعیت خاصی را داشته و دارد. نوشته‌های او در زمینه لباس‌های سنتی، تحولات لباس و نوع پوشاک ایرانیان در روزگاران گذشته تا حال بسیار مستند، گویا، درست و دقیق است. کتاب پوشاک باستانی ایرانیان (از کهن‌ترین زمان تا پایان شاهنشاهی ساسانیان) در فروردین ماه ۱۳۴۳ توسط هنرهای زیبای کشور «سابق» در ۲۵۶ صفحه انتشار یافته است و دارای ۲۸۲ عکس و طرح می‌باشد و البسه و پوشاک ایرانیان در دوره‌های ماد، هخامنشی، اشکانی و ساسانی را با دقت کامل مورد بررسی و تحقیق قرار داده است.

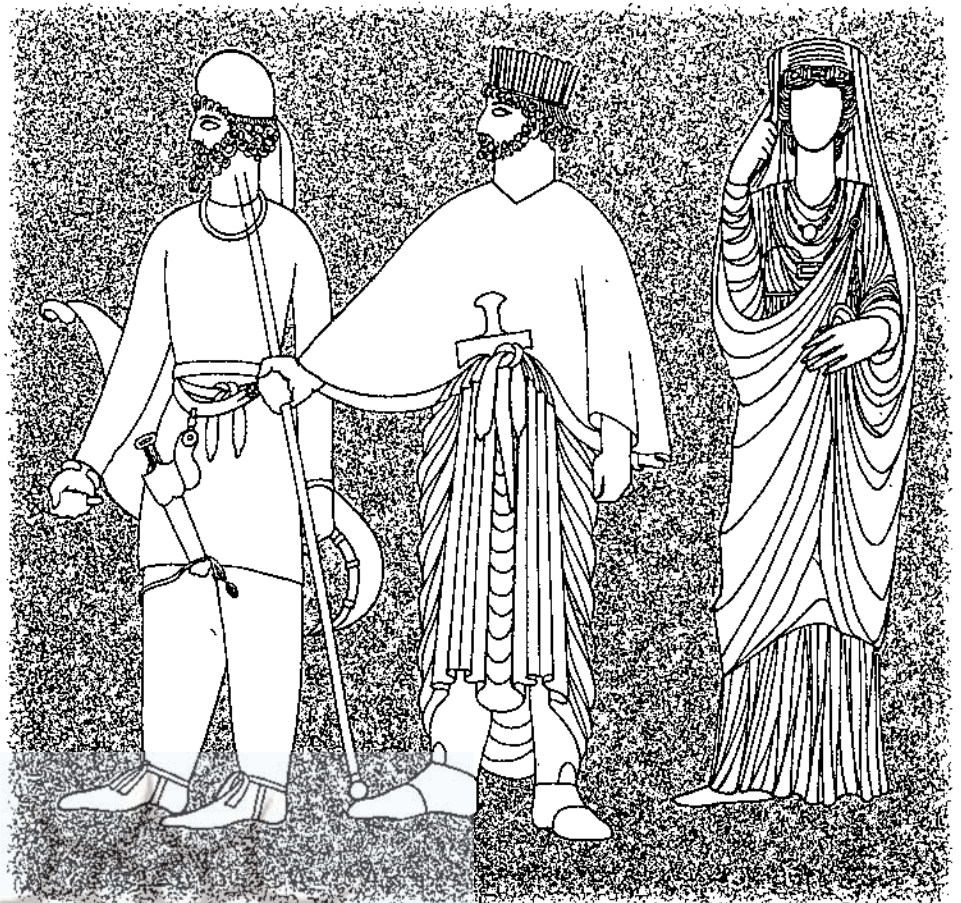
نویسنده لباس‌های دوران‌های مذکور را عمدتاً از روی آثار سنگتراشی به جای مانده در «تخت جمشید»، «تنگ سروک»، «سرپل ذهاب»، «ببستون»، «پالمیر» (در سوریه)، «هاترا» (در بین‌النهرین)، «نمرد داغ» (در ترکیه)، «طاق بستان»، «نقش رستم»، «بیشاپور» و... و نیز برخی آثار سفالین، مهرها و موزاییک‌ها که در آنها لباس و پوشاک مردان و زنان ایرانی نقش و به تصویر کشیده شده است، شناسایی و برای استحکام بخشیدن به دریافت‌ها و مشاهدات خود، نظرات محققان و پژوهشگرانی مانند «ا. ت. اوستد»، «گزنفون»، «هرودوت»، «استرابون» و «سرپرسی سایکس» در زمینه البسه، پوشاک و ساز و برگ‌های هر دوران را نیز همراه نموده است. در کتاب مذکور، صرفنظر از لباس و پوشاک، به شرح ساز و برگ‌های جنگی، پرچم‌ها و علائم و البته زیورآلات (که در واقع جزئی از پوشاک نیز

که هخامنشی‌ها کلاه نرمی از نمد موسوم به «تیاراس» بر سر می‌گذاشتند و قبای الوان تنگ آستین‌داری دربر می‌کردند که در آن پولک‌هایی از آهن مثل فلس ماهی ترتیب داده بودند و در پا، زیر جامه استعمال می‌نمودند و بجای سپرهایی معمولی سپرهایی به کار می‌بردند که به شکل سبد ساخته شده بود که زیر آن ترکش آویزان بوده است. نیزه‌های کوتاه و کمان‌های بزرگ و تیرهایی از نی داشتند. گذشته از این، طرف راست شال کمر، کارد یا خنجر هم آویزان می‌کردند.

نویسنده از مجموع نظر تاریخ‌نویسان در مورد سلاح هخامنشیان به این نتیجه می‌رسد که پارسیان دارای تیر، کمان، ترکش، تبر، سپر، شمشیر، قمه، زره، جوشن، کلاهخود یا پر و برگستان برای اسب بوده‌اند.

ضیاءپور معتقد است که پارسیان سه نوع سپر داشته‌اند:

- ۱- نوعی که سبیدی و گرد بوده است.
 - ۲- نوع دیگر، سپر بیضی شکل است و در دو پهلوئی خود دو سوراخ و هر سوراخ به سمت بیرون سپر راه دارد و از لای آن دشمن را می‌دیدند.
 - ۳- نوع سوم، سپرهای قدی هستند که می‌گویند از ترکه‌های بید ساخته می‌شده است.
- ضیاءپور به نقل از «گزنفون» بر این عقیده است که با استناد به مدارک موجود، پرچم کشورمان در دوره هخامنشی، پارچه‌ای به رنگ آبی ایرانی بوده که بر آن عقابی زرین و بال گشوده نقش شده بوده است. در این زمینه لوحه‌ای که می‌تواند مدرک مستند و محکمی باشد نیز در موزه ایران باستان موجود است. همچنین

پایین هر دو ساقی در محل قوزک پا تنگ می‌شود. ضیاءپور در کتاب خود برای تشریح لباس‌های مردان ساسانی از نقوش برجسته موجود در طاق بستان، نقش رجب و غار شاپور بیشترین کمک را می‌گیرد و بر این اساس ۷ نوع پیراهن، یک نوع قبا، یک نوع اِرخالق (پوششی است آستین بلند با یقه ساده، جلو باز که بلندی قد آن از پشت یقه به پایین تا محاذی زیر استخوان پهن پشت کتف، و در جلو تا زیر سینه و سرجناق سینه می‌باشد. نوک لبه دو طرف آن بوسیله دکمه‌های بزرگ و گرد بر روی سینه به هم قلاب می‌شود و اغلب دارای حاشیه‌های تزئینی برگرداگرد یقه لبه و دامن هستند)، سه نوع شل و دو نوع اِشارپ (که مورد استفاده بانوان نیز بوده است) یا رودوشی و یک نوع شلوار را معرفی می‌کند و عقیده دارد که بهرام گور دارای لباسی خاص و ویژه بوده که با البسه‌ای که برشمرده شد متفاوت بوده است. وی عقیده دارد که شلوار ساسانیان اگرچه از نوع شلوار گشاد و چین دار است اما با شلوار چین دار اشکانیان از نظر چین‌ها و ساختمان فرق دارد همان طور که طرح کلی و اساسی رانپای ساسانی با رانپای اشکانی متفاوت است.

در خصوص کلاه ساسانیان نیز عقیده دارد که «کلاه معمول ساسانیان جز تاج‌ها در برخی مواقع از جنس نمد بوده و شکل آنها گرد است و سه نوع بلند، کوتاه و کوتاه‌تر دارد، و بر دور لبه آنها نواری با دنباله دراز در پشت می‌بستند. گاهی در پشت کلاه ضمیمه‌ای از جنس خود آن برای حفاظت پشت گردن تعبیه می‌شده است».

وی بخشی از کتاب را نیز به پوشاک رزمی ساسانیان اختصاص داده و در رابطه با رانپا، کلاهخودها، سپرها، شمشیر و کمان... مطالب مستندی را ذکر نموده است. همچنین شرحی را پیرامون پرچم ایران در دوره ساسانی به نقل از «آرتور کریستن سن» آورده و در صفحه ۳۰۶ کتاب نیز تصاویری از چهار نوع پرچم آن دوران ارائه داده است.

صفحات پایانی کتاب اختصاص به شرح پوشاک بانوانی ساسانی دارد. او با استناد به نقوش سنگی موجود نظیر نقش «آناهیتا» و چند طرح دیگر که بر روی بشقاب‌های فلزی ویژه نقره‌ای موجود در موزه‌ها، و نیز نقش موزاییک یک بانوی ساسانی در موزه ایران باستان دیده می‌شود، چنین نتیجه می‌گیرد که بانوان ساسانی پیراهن بلند، بسیار پرچین و گشاد می‌پوشیده‌اند و آن را با نواری در زیر سینه «مانند بانوان اشکانی» جمع کرده، می‌بستند. این پیراهن‌های بلند با دامن پرچین، اغلب دارای آستین بلند بوده ولی نوع بی‌آستین آن هم دیده شده است.

کتاب «پوشاک باستانی ایرانیان» (از کهن‌ترین زمان تا پایان شاهنشاهی ساسانیان) بی‌هیچ شبهه‌ای یکی از مستندترین کتب در خصوص لباس و پوشاک ایرانیان در دوران ایران باستان است. و فقط این افسوس باقی می‌ماند که چرا این کتاب از سال ۱۳۴۳ - یعنی در زمان انتشار - تجدید چاپ نشده است تا علاقمندان و پژوهشگران لباس و پوشاک برای یافتن آن مجبور به مراجعه به موزه‌ها و کتابخانه‌های متعدد باشند.

۲- نوع دوم پیراهنی بوده است بی‌آستین ولی دارای سرشانه‌هایی باریک که دو به دو در جلو و عقب به وسیله دکمه یا سنگی به هم وصل می‌شدند. یقه آن به اندازه همه پهنای پارچه، راست و باز است و حلقه آستین‌ها در پهلو است و در این صورت وقتی دکمه‌های سرشانه در محل خود قرار گرفت، تیزی یقه جمع شده در جلوی بدن، پس از پوشاندن سینه به صورت سه گوش از راه میانه سینه تا بالای ناف راه پیدا می‌کند.

۳- نوع سوم، پیراهنی بوده که در واقع با تنگ‌تر گرفتن یقه پیراهن قبلی حاصل می‌شده، در چنین صورتی حلقه آستین‌ها در بالای پارچه قرار می‌گیرد، تیزی یقه جمع شده، تا حد میان سینه می‌ایستد.

۴- نوع چهارم، پیراهنی آستین‌دار است این پیراهن نیز، همانند پیراهن‌های دیگر دارای دو تکه پارچه مستطیلی با همان خصوصیات گشاد، بلند و یقه راست است جز اینکه آستینی بلند با دم آستین تنگ و چسبان به آن می‌دوزند.

وی از بررسی نقوش به جای مانده از دوره اشکانی و نیز با استناد به مدارک مکتوب و نوشته‌های صاحب نظران عقیده دارد که پیراهن و شلوار مردان اشکانی بسیار نزدیک به همان پیراهن و شلوار است که مردان نواحی شرق ایران (یعنی قسمت‌هایی از خراسان) بر تن می‌کنند. می‌دانیم که پیراهن مردان در قسمت‌هایی از شرق ایران دارای آستین‌هایی بلند، بالاتنه صاف، یقه‌ای مثلثی بوده و دامن پیراهن دارای چین‌هایی است که از هشت تا ۱۶ ترک تشکیل می‌شود و شلوار نیز از دو ساق با کمری لیفه‌ای تشکیل شده است و شلوار در

رزم‌افزارهای پارتیان (= اشکانیان) را بر اساس گزارش تاریخ‌نویسان شامل تیر و کمان، نیزه ضخیم و بلند، شمشیر دودمه، خنجر، رانپای چرمی، کلاهخود، زره تا به زانو، زانوبند، بازوبند، زوبین و سپر و برای اسبان برگستوان، می‌داند. رانپای اشکانیان که بر روی مجسمه مرد شمی در موزه ایران باستان هم دیده می‌شود، شلواری چرمی است و دو لنگه آن از هم جداسد.

ضیاءپور در خصوص لباس زنان اشکانی می‌نویسد: «لباس زنان اشکانی پیراهنی بلند تا به روی زمین، گشاد، پرچین، آستین‌دار و یقه راست بوده است. پیراهنی دیگر داشته‌اند که روی اولی می‌پوشیدند. قد این یکی، نسبت به اولی کوتاه و ضمناً یقه باز بوده است. روی این دو پیراهن، چادری سر می‌کردند. پیراهن‌ها از پارچه‌های منقش (مخصوصاً قلابدوزی) تهیه می‌شده و کفش ساده مردان اشکانی را به پا می‌کرده‌اند. کمربند آنها منحصر به نواری بوده که برای جمع کردن گشادی پیراهن در زیر سینه می‌بستند».

به نظر ضیاءپور، زنان با به کار بردن زیورآلات فراوان و پرچین نمودن لباس‌ها، بر آراستگی ظاهری خود می‌افزودند.

از مندرجات کتاب، چنین مستفاد می‌شود که بانوان اشکانی چهار نوع پیراهن داشته‌اند:

۱- نوع اول، پیراهن بلندی بوده است تا به کف زمین، گشاد و با یقه راست و در زیر سینه نواری دارد که گشادی ساده و راسته پیراهن را در پایین سینه جمع می‌کند. در نتیجه، همه پارچه چین‌دار به سوی بدن متوجه می‌شود.